

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยรูปแบบการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ไม้ยางนาอย่างเหมาะสมโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านห้วยยาง บ้านหนองฮี ตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ไม้ยางนาของชุมชนบ้านห้วยยาง และบ้านหนองฮี ในป่าดงสาละเมินของจังหวัดอุบลราชธานี 2) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ไม้ยางนาของบ้านห้วยยาง และบ้านหนองฮี ตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี 3) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ไม้ยางนาของชุมชนบ้านห้วยยาง และบ้านหนองฮี ตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี 4) เพื่อหารูปแบบการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ไม้ยางนาอย่างเหมาะสมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านห้วยยาง และบ้านหนองฮี และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ 5) ไม้ยางนาได้รับการอนุรักษ์และได้รับการขยายให้มีปริมาณมากขึ้นในระดับครอบครัว และชุมชน และชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากไม้ยางนาได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม มีขั้นตอนการดำเนินงานโดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้ คือ ระยะแรก มีการประชุมหมู่บ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจการทำงานวิจัยร่วมกันและค้นหาอาสาสมัครวิจัยชาวบ้าน ประชุมทีมวิจัยเพื่อทำความเข้าใจและวางแผนการปฏิบัติงาน อบรมทีมวิจัยเรื่องการทำงานวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและ การวิเคราะห์ข้อมูล การเก็บข้อมูลชุมชน บริบทชุมชน ระยะสอง เป็นการนำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์แล้ว เพื่อนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชนและมีการตรวจสอบเพิ่มเติมข้อมูล กำหนดแนวทางในการทดลองปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตามแนวทางที่ค้นพบ และ ระยะที่ 3 เป็นการดำเนินงานตามข้อค้นพบโดยการจัดประชุมหาแนวร่วมในการอนุรักษ์ไม้ยางนา ร่วมกัน การสรุปผลจากการดำเนินกิจกรรมและนำเสนอข้อมูลการอนุรักษ์ไม้ยางนาอย่างมีส่วนร่วมสู่ชุมชน และหน่วยงานในพื้นที่ จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ด้านชุมชน บ้านห้วยยาง หมู่ 1 บ้านหนองฮี หมู่ 2 ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทางชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากไม้ยางนาโดยตลอด ถึงแม้ว่าในช่วงหลัง ๆ ความเจริญทางด้านวัตถุจะเข้ามาในชุมชนอย่างมากมาช้านาน แต่ก็ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งได้อาศัยน้ำมันยางในการทำไม้ได้จุดไฟ ยาสูบ ยาสูบมีบางครอบครัวได้อาศัยการหาน้ำมันยางจำหน่าย เพื่อเลี้ยงชีพ และส่งลูกเรียนหนังสือ

2. ด้านองค์ความรู้จากการวิจัยในชุมชนบ้านห้วยยาง บ้านหนองฮี ทำให้ทราบว่า การบริหารจัดการการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากไม้ยางนานั้น ชุมชนทั้ง 2 หมู่บ้านมีวิธีการและความเชื่อที่ชุมชนยึดเป็นหลักปฏิบัติมานานแล้ว โดยเฉพาะวัฒนธรรมมรดกไม้ยางนาจากรุ่นสู่รุ่นที่ยังคงอยู่ในชุมชนบ้านห้วยยาง บ้านหนองฮี จนถึงปัจจุบัน

3. ด้านปัญหา ไม้ยางนาถูกลักลอบตัดฟันมาสร้างบ้านเรือนและจำหน่ายเพื่อให้เกิดรายได้ ไม้ยางนาต้นใหญ่ ๆ โคนจะลำต้นเพื่อนำน้ำมันยางมาใช้ประโยชน์ ส่วนหนึ่งอยู่ใกล้ที่อยู่อาศัยและมีความโตและสูงเป็นอันตรายต่อบ้านเรือน ชาวบ้านจึงทำการตัดฟันเพื่อความปลอดภัย ส่วนใหญ่จะอยู่ริมห้วยเมื่อน้ำกัดเซาะจะทำให้ต้นไม้ยางนาล้มลงและตายในที่สุด การขยายพันธุ์หรือการเกิดลูกไม้จะไม่เกิดได้ยากเนื่องจากต้นยางนาจะอยู่ริมห้วย เมื่อผลยางหล่นจะตกและไหลไปตามน้ำเมื่อน้ำลดจนแห้งขอดก็จะเกิดไฟ

ป่าใหม่ลูกไม้ และชาวบ้านส่วนใหญ่มองว่าไม้ยางนา เป็นไม้หวงห้ามไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้จึงไม่นิยมปลูก และเคยมีกรณีชาวบ้านเคยโดนคดีถูกจับกุมจากตัดไม้ยางนา

4. ด้านรูปแบบการอนุรักษ์ไม้ยางนาอย่างมีส่วนร่วม ชุมชนบ้านห้วยยาง บ้านหนองฮี ดังนี้

(1) การสร้างความเข้าใจกับชุมชนในคุณค่าและประโยชน์ของไม้ยางนาต่อระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชุมชนโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้และความเชื่อในการใช้ประโยชน์จากไม้ยางนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยเรียนรู้การอนุรักษ์ไม้ยางนาผ่านพื้นที่อื่น เพื่อให้ตัวแทนชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากพื้นที่อื่นทำให้เกิดความเชื่อมั่นในแนวทางของตนเองและกระตุ้นให้ปฏิบัติกรให้สำเร็จ และการจัดการถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญาให้กับสมาชิกในชุมชนและเยาวชนให้แพร่หลายมากขึ้น การสร้างความเข้าใจกับชุมชนโดยให้ทีมวิจัยและผู้นำชุมชนทำการประกาศทางหอกระจายข่าว และในเวทีประชุมหมู่บ้านเป็นประจำ แจ้งให้ชาวบ้านทราบแนวการปฏิบัติในเขตอนุรักษ์ไม้ยางนา และการถ่ายทอดความรู้โดยครูภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์จากไม้ยางนาที่ถูกค้นพบและพัฒนาการถ่ายทอดจากงานวิจัย ทำให้ชุมชนมีความรู้เรื่องประโยชน์วิธีการใช้ที่ถูกต้อง การเพาะขยายพันธุ์ไม้ยางนาโดยวิธีธรรมชาติ (2) การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ไม้ยางนา โดยทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนกล้าไม้ยางนาจากสถานีวิจัยของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เพื่อนำมาปลูกในหัวไร่ปลายนา และที่วัดบ้านห้วยยาง ผลการส่งโครงการ คือ ได้รับการอนุมัติกล้าไม้ยางนาจำนวน 500 ต้น (ราคาต้นละ 50 บาท รวมมูลค่าการสนับสนุนทั้งหมด 25,000 บาท) (3) การกำหนดเขตอนุรักษ์ไม้ยางนา โดยการกำหนดเขตอนุรักษ์ ไม้ยางนาโดยทีมวิจัยและชุมชนบ้านห้วยยาง หมู่ 1 และบ้านหนองฮี หมู่ 2 โรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นที่ราชพัสดุที่โรงเรียนเคยใช้ประโยชน์มีเนื้อที่ 4 ไร่ เหมาะในการดูแลเพราะอยู่ในหมู่บ้านไฟไหม้ไหม้ ทำให้ชุมชนและโรงเรียนมีแหล่งเรียนรู้และขอบเขตอนุรักษ์ที่ชัดเจนของไม้ยางนา (4) การขยายพื้นที่ปลูกไม้ยางนาโดยการส่งเสริมการเพาะและการปลูกไม้ยางนา เพื่ออนุรักษ์ไม้ยางนาไว้ในชุมชนและเป็นมรดกกับลูกหลานและเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ไม้ยางนาด้านการเจริญเติบโต และการใช้ประโยชน์ในอนาคต โดยกำหนดพื้นที่ปลูกไม้ยางนาในพื้นที่อนุรักษ์เนื้อที่ 4 ไร่ และในพื้นที่หัวไร่ปลายนาของชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน (5) การใช้ประโยชน์จากไม้ยางนาอย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยส่งเสริมและสนับสนุนภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากไม้ยางนาเพื่อพัฒนาเป็นรายได้เสริมโดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยได้มีข้อตกลงให้ชาวบ้านในชุมชนยึดเป็นอาชีพหลัก เพราะไม่มีที่นาเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ โดยหาน้ำมันยางนาจำหน่ายในการดำรงชีพเพราะไม้ยางนาคือชีวิตถ้าไม่มีไม้ยางนาเขาก็จะลำบาก การส่งเสริมการนำน้ำมันยางนามาคลุกกับไม้พุ่มมาห่อกับใบตองทำกระบองจุดไฟ (จี้ได้) เพื่อให้แสงสว่างและออกจับสัตว์ต่าง ๆ เช่น กบ เขียด อึ่ง ในอดีต แต่ปัจจุบัน จะนำพาใช้ในการก่อไฟเพื่อให้ติดเร็วขึ้น ด้านการทำเนื้ออย่างเกาหลี และทำการส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์เป็นข้าวของเครื่องใช้เพื่อตกแต่งในอาคารสถานที่และครัวเรือน 5. ด้านทีมวิจัย ได้ความภาคภูมิใจเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนทั้ง 2 หมู่บ้าน โดยเฉพาะได้ร่วมกันหาแนวทางการอนุรักษ์ไม้ยางนาอย่างมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์และร่วมกันดำเนินกิจกรรมจนเกิดแหล่งอนุรักษ์และปลูกไม้ยางนาในชุมชนไว้ให้เป็นมรดกกับลูกหลานต่อไป